

Bērniem draudzīga tiesu sistēma – bērnu un speciālistu viedokļi un pieredze

Kopsavilkums

Eiropas Savienības Pamattiesību hartā ir minētas tiesības, kas īpaši jāņem vērā, domājot par tiesvedībā iesaistītu bērnu tiesībām, un svarīgākās no tām ir cilvēka cieņa (1. pants), spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodu aizliegums (4. pants), tiesības uz brīvību un drošību (6. pants), privātās un ģimenes dzīves neaizskaramība (7. pants), personas datu aizsardzība (8. pants), diskriminācijas aizliegums (21. pants), bērnu tiesības (24. pants) un tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību (47. pants).

Bērnu efektīva līdzdalība tiesvedībā ir ļoti svarīga, lai uzlabotu tiesu sistēmas darbību. Eiropas un starptautiskie cilvēktiesību instrumenti atzīst bērnu līdzdalības nozīmīgumu. Tie uzliek par pienākumu Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīm nodrošināt, ka visās darbībās, kas attiecas uz bērniem, pirmkārt tiek ņemtas vērā bērna intereses. Tomēr attieksme pret bērniem ES valstu tiesu sistēmās joprojām rada bažas.

Eiropas Komisija dažādos veidos ir atbalstījusi centienus padarīt tiesu sistēmu bērniem draudzīgāku. Savā ES plānā par bērnu tiesībām (2011–2014) tā noteica prioritāti bērniem draudzīgai tiesu sistēmai, ieskicējot dažādus priekšlikumus attiecīgo procesuālo garantiju stiprināšanai, veicot atbilstošu

pētījumu par tiesību aktiem un politiku ES 28 valstīs un palīdzot ES dalībvalstīm uzlabot aizsardzību. Pēc Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras (FRA) 2015. gada ziņojuma par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu Komisija izdeva politikas apkopojumu par bērnu iesaistīšanu kriminālajā, civilajā un administratīvajā tiesvedībā ES 28 dalībvalstīs. Komisija arī apņēmas publiskot Eiropas Padomes 2010. gada *Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēm*, kas veicina bērnu tiesības tikt uzklautiem, būt informētiem, aizsargātiem un nediskriminētiem, kā arī bērnu interešu ievērošanas principu.

Sadarbībā ar Eiropas Komisiju FRA apkopoja un analizēja datus, lai noteiktu, kādā apjomā šīs tiesības ir īstenotas praksē. Tā to veica, iztaujājot speciālistus un bērnus, kas bija iesaistīti tiesvedībā. FRA pirmajā ziņojumā par tās pētījumu 2015. gadā galvenā uzmanība bija pievērsta speciālistu viedokļiem.

Šajā kopsavilkumā sniegti otrā ziņojuma galvenie atzinumi. Šajā ziņojumā galvenā uzmanība pievērsta bērnu viedokļiem, ieskicējot viņu uzskatus par faktoriem, kas kavē viņu pilnu līdzdalību, un par centieniem, kas var palīdzēt pārvarēt šādus šķēršļus. Līdzīgi kā pirmajā ziņojumā FRA uzsver, ka vēl daudz jāpaveic, lai padarītu tiesu sistēmu visā ES patiesi draudzīgu bērniem.

Datu vākšana un atspoguļojums

Eiropas Komisijas ES plānā par bērnu tiesībām norādīts, ka uzticamu un salīdzināmu datu trūkums kavēja uz pierādījumiem balstītas politikas izstrādi un īstenošanu. Lai to risinātu, Komisija un FRA balstījās uz šajā jomā līdz šim veikto darbu. Koordinētajā un sistemātiskajā datu vākšanā tika iekļauti FRA 2010. gadā izstrādātie bērnu tiesību rādītāji, ko attiecībā uz ģimenes tiesībām aģentūra turpināja pilnveidot 2012. gadā. Rādītājos izmantots ar tiesībām pamatotais modelis, ko izstrādājis Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Augstā cilvēktiesību komisāra birojs (OHCHR) un kas paredzēts, lai novērtētu:

- pienākumu subjektu saistības (strukturāli rādītāji),
- šo standartu īstenošanas centienus (procesu rādītāji),
- rezultātus (rezultātu rādītāji).

FRA, izmantojot iztaujāšanas metodes, ir veikusi arī izpēti uz vietas desmit ES dalībvalstīs, kas tika izraudzītas, lai atspoguļotu tiesu sistēmu daudzveidību un dažādo praksi attiecībā uz bērnu līdzdalību tiesvedībā: Bulgārijā, Horvātijā, Igaunijā, Somijā, Francijā, Vācijā, Polijā, Rumānijā, Spānijā un Apvienotajā Karalistē.

FRA darba pirmā daļa, kas sniegta galvenajā ziņojumā un kopsavilkumā, koncentrējās uz speciālistu viedokļiem. *Bērniem draudzīga tiesu sistēma — speciālistu viedokļi un pieredze par bērnu līdzdalību civilajā un kriminālajā tiesvedībā 10 ES dalībvalstīs* pamatojās uz atbildēm, ko snieguši 570 tiesneši, prokurori, advokāti, tiesu darbinieki, psihologi, sociālie un policijas darbinieki, kuri ikdienā kontaktējas ar kriminālprocesā un civilprocesā iesaistītiem bērniem.

Otrā daļa koncentrējas uz bērnu viedokļiem. Tā pamatojas uz atbildēm, ko snieguši 392 bērni, kuri iesaistīti tiesvedībā kā cietušie, liecinieki vai puses, galveno uzmanību pievēršot seksuālas vardarbības, ģimenē pastrādātas vardarbības, novārtā atstāšanas un aizgādības lietām. Pētījumā neietvēra bērnus, kas turēti aizdomās vai kam izvirzītas apsūdzības kriminālprocesā.

Šis darbs ir palīdzējis veidot procesu un rezultātu rādītājus, izmantojot kvalitatīvus datus par deviņām no 10 pārbaudītajām ES dalībvalstīm. FRA atzini par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, kas izklāstīti šajā kopsavilkumā, pamatojas uz speciālistu un bērnu iztaujāšanas rezultātu kombinētu analīzi.

Šis pētījums ir daļa no FRA plašāka darba bērnu tiesību jomā, kas ir galvenā tematiskā joma. Šis darbs ir izklāstīts FRA daudzgadu programmā un atspoguļojas tās bērnu tiesību rādītāju izstrādē un datu apkopošanā par bērniem īpašos neaizsargātības stāvokļos, kas skar bērnu tirdzniecībā iesaistītus bērnus un nošķirtus patvēruma meklētāju bērnus, bērniņā vardarbību pieredzējušas sievietes, kā arī vardarbību pret bērniem ar invaliditāti. Tas ir saistīts arī ar FRA darbu tiesu iestāžu pieejamības un cietušo atbalsta jomā.

Eiropas Komisija paralēli apkopoja statistikas datus un informāciju no visām ES dalībvalstīm (ja tie bija pieejami) par bērnu iesaistīšanu civilajā, administratīvajā un kriminālajā tiesvedībā. Dati aptver attiecīgos tiesību aktus un politiku, kas bija spēkā 2012. gada 1. jūnijā. Politikas apkopojums, kurā izklāstīti konstatējumi, tika publicēts 2015. gadā, ietverot dalībvalstu ieteikumus.

Būtiskākie secinājumi un faktos pamatoti ieteikumi

Ieviešot konkrētus pasākumus, lai padarītu tiesu procedūras "bērniem draudzīgākas", tiek atvieglota tiesu iestāžu pieejamība bērniem un viņu efektīva līdzdalība tiesvedībā un tādējādi tiek palīdzēts izvairīties no šādā tiesvedībā iesaistītu bērnu tiesību ierobežošanas vai pārkāpšanas.

Savās atbildēs speciālisti uzsvēra vajadzību pēc skaidriem un saskanīgiem standartiem visiem iesaistītajiem speciālistiem, kā arī vajadzību pēc to īstenošanas sistemātiskas uzraudzības. Pētījumi ar bērniem pastiprina šo secinājumu. No viņu viedokļa speciālistu uzvedībai ir galvenā nozīme, lai padarītu tiesvedību bērniem draudzīgu un lai

viņi justos droši un komfortabli. Ja bērni jūt, ka speciālisti pret viņiem izturas ar cieņu, ir atvērti un draudzīgi, ieklausās viņos un uztver viņu viedokļus nopietni, ir lielāka iespējamība, ka viņi stāstīs par godīgu attieksmi pret sevi un atbilstoši viņu interesēm. Speciālisti, kuru izturēšanos bērni novērtē pozitīvi, arī biežāk izmanto bērniem draudzīgas uzklaušanās vietas un sniedz vecumam atbilstošu un bērnam draudzīgu informāciju. Nozīme, kas piešķirta tam, kā speciālisti izturas pret bērniem, pasvīturo vajadzību pēc skaidrām praktiskām vadlīnijām un apmācībām visiem speciālistiem, kas kontaktējas ar bērniem.

Intervētājs: "Kā tu domā, kas ir vissvarīgākais, lai nodrošinātu bērnam draudzīgu apstākļus?"

Bērns: "Šie cilvēki, kas veic iztaujāšanu. Manuprāt, viņi ir vissvarīgākie, viņiem jābūt mierīgiem un draudzīgiem. Tas ir galvenais." (Polija, 16 gadus vecs zēns, cietušais, vardarbība ģimenē)

Bērniem ļoti svarīgi ir arī piedalīties. Līdzīgi kā speciālisti bērni uzsvēra, ka viņiem vajadzīga informācija un atbalsts visā tiesvedībā, kā arī labi īstenotas procesuālās garantijas, lai spētu efektīvi piedalīties. Bērni un speciālisti arī sniedza FRA konkrētus ierosinājumus par to, kā padarīt tiesvedību bērniem draudzīgāku, un noteica vairākus daudzsoļošanas prakses piemērus – daži no tiem ir sniegti gan šajā kopsavilkumā, gan galvenajos ziņojumos.

FRA 1. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka tiesu sistēmas ir bērniem draudzīgas un ka bērnu tiesības tiek ievērotas neatkarīgi no tā, kur un kā viņi nonāk saskarē ar tiesu sistēmu. Tāpēc dalībvalstīm jāapsver savu tiesu sistēmu novērtēšana, lai noteiktu politikas un prakses, kas traucē kriminālprocesam un civilprocesam būt bērniem draudzīgiem. Novērtējumā dalībvalstīm jāņem vērā attiecīgā Eiropas Komisijas un FRA pētījumi, tostarp ieteikumi, kas izklāstīti Komisijas politikas apkopojumā par bērnu iesaistīšanu kriminālajā, civilajā un administratīvajā tiesvedībā. Pēc tam dalībvalstīm jāsaprot darba plāns, apsverot citu dalībvalstu daudzsoļošanas prakses, ko var kopīgot starp valsti un reģionālajiem dalībniekiem un ES līmenī. Dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jāapsver informētības veicināšana starp ieinteresētajām personām par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu.

Tiesības tikt uzklausiņam

Tiesībām tikt uzklausiņam un paust viedokli ir būtiska nozīme, lai efektīvi piedalītos tiesvedībā. ES, Eiropas Padome un ANO garantē bērniem šīs tiesības.

Procesuālo garantiju noteikšana, lai nodrošinātu bērnu līdzdalību

Lai gan ES tiesību akti paredz īpašas tiesības un aizsardzības pasākumus bērniem, kas kļūst par noziegumos cietušajiem, un minimālus aizsardzības pasākumus bērniem, kas ir konkrētu noziegumu liecinieki, trūkst līdzvērtīgu aizsardzības pasākumu bērniem, kas iesaistīti civilprocesā. Līdzīgi ES tiesības neparedz aizsardzības pasākumus bērniem, kas ir tādu noziegumu liecinieki, uz kuriem neattiecas konkrētām

tematam atbilstoši tiesību akti, piemēram, cilvēku tirdzniecības un seksuālas izmantošanas jomā. Šādos gadījumos dažus pienākumus paredz dažādi starptautiskie instrumenti, tostarp Eiropas Padomes Konvencija par bērnu tiesību piemērošanu.

Ir dažāda veida procesuālās garantijas cietušajiem bērniem. Piemēram, Cilvēku tirdzniecības novēršanas direktīva (2011/36/ES), Direktīva par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu (2011/93/ES) un nesenā Cietušo tiesību direktīva (2012/29/ES) ietver šādus principus: cietušo bērnu iztaujāšanas reižu skaits ir ierobežots, tā notiek īpaši paredzētās telpās un to veic apmācīti speciālisti, ja iespējams, viena un tā pati persona; izvairīšanās no vizuāla kontakta starp bērniem un likumpārkāpējiem; bērniem nav personīgi jāierodas tiesā un tā vietā viņus uzklausa, liecības sniegšanas laikā izmantojot sakaru tehnoloģijas vai kā pierādījumu izmantojot audiovizuālus viņu iztaujāšanas ierakstus; uzklausiņšana ir slēgta un bērnus pavada juridiskais pārstāvis vai viņu izvēlēts pieaugušais.

Gan speciālisti, gan bērni šādas procesuālās garantijas uzskata par ļoti svarīgām. Speciālisti uzsver, ka tas samazina stresu bērniem, atvieglo viņu līdzdalību tiesvedībā un palīdz izvairīties no sekundāras viktimizācijas. Turklāt speciālisti no visām 10 pētījumā iekļautajām dalībvalstīm sniedza piemērus, kas uzskatāmi parādīja, ka šādu aizsardzības pasākumu nepiemērošana ļoti negatīvi ietekmē gan tiesvedību, gan pašus bērnus. Bērni piekrīt, ka aizsardzības pasākumi samazina viņu stresu, sniedzot liecību, un palīdz viņiem piedalīties vaļsirdīgāk. Aizsardzības pasākumi, ko neīsteno sistemātiski, var būt liels baiļu un satraukuma avots.

"Viņiem nevajadzētu mocīt bērnu, liekot atkārtot stāstu tik daudz reizi... Ļoti mokoši... Bet tikai izstāstīt to vienu reizi, es domāju, piemēram,... tieši psihologam, lai viņš to atstāstītu izmeklētājam, atstāstītu kādam, un tad viņiem vajadzētu nodot visu liecību tiesnesim, un bērns nebūtu jāizsauc vēlreiz. Un sliktākajā gadījumā [bērnam būtu jāpastāsta] tiesnesim... bet nevis tiesā." (Bulgārija, 14 gadus veca meitene, cietusi, seksuāla vardarbība)

Jo īpaši bērni novērtē liecības sniegšanu, klāt neesot atbildētājiem un ģimenēm vai draugiem vai, ja tas nav iespējams, izmantojot aizslietņus, lai izvairītos no vizuāla kontakta. Viņi jūtas satraukti, ja viņiem ir jāsniedz liecība vairāk nekā vienu reizi vairāku cilvēku priekšā un bērniem nedraudzīgos apstākļos. Parasti bērni dod priekšroku, ja uzklausiņā piedalās iespējami maz cilvēku, un vēlas zināt, kāda ir klātesošo personu loma uzklausiņā. Daži kriminālprocesā iesaistītie bērni lielu nozīmi piešķir spējai pieņemt pārdomātu lēmumu par pieejamajām procesuālajām garantijām, apzinoties iespējamās sekas saistībā ar vienu vai otru pasākumu izvēli. Viņi arī

novērtē iespēju izvēlēties to speciālistu dzimumu, kas veic uzklauššanu, vai to, vai un kad viņus pavada uzticības persona, un dažreiz viņi izvēlas būt vieni ar speciālistiem, kas veic uzklauššanu.

“Es dotu priekšroku to darīt [tikt noplatinātai] aiz aizslietņa, jo labāk ir runāt aci pret aci, nekā izmantojot [video] pārraidi... Mēs runājām par to un es uzdevu jautājumus, “ja es būtu aiz aizslietņa, kas varētu mani redzēt”, un viņi teica, ka mani varētu redzēt tikai zvērinātie un tiesnesis, kā arī cilvēki, kas uzdod man jautājumus. Tāpēc tā vietā, lai izmantotu videopārraidi, es nolēmu rīkoties šādi.”
(Apvienotā Karaliste, 17 gadus veca meitene, cietusi, seksuāla vardarbība)

Tiesību normas lielākajā daļā dalībvalstu paredz procesuālas garantijas attiecībā uz kriminālprocesu, piemēram, tās vides fizisku pielāgošanu, kurā notiek uzklauššana, un kontrolētu saskari ar citām pusēm, jo īpaši atbildētāju. Kopumā krimināltiesību normas šķiet sīkāk izstrādātas nekā civiltiesību normas attiecībā uz speciālistu, kas atbildīgs par bērna uzklauššanu, apstākļiem, kādos tiek uzklaušts bērns, un bērnam sniegtās informācijas apjomu. Civiltiesību normas ir sadrumstalotākas: atkarībā no lietas veida bērna uzklauššana ir vai nu obligāta, vai fakultatīva, vai vispār nereglamentēta. Mediācija bieži tiek ierosināta kā alternatīva civilprocesam.

Speciālisti ieteica attiecināt procesuālas garantijas uz visiem bērniem vienādi gan kriminālprocesā, gan civilprocesā. Tāpat bērni, kuri ir iesaistīti gan kriminālprocesā, gan civilprocesā, piemēram, aizgādības lietās, kas saistītas ar vardarbību ģimenē, sūdzas, ka kriminālprocesā pieejamās procesuālas garantijas nav pieejamas civilprocesā. Tajās ietilpst, piemēram, iespēja izvairīties no jebkādas saskares ar atbildētājiem, kas var būt arī viņu vecāki.

FRA 2. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka procesuālas garantijas nodrošina bērnu līdzdalību tiesvedībā un efektīvi aizsargā viņu tiesības tikt uzklauštiem. Tajā ietilpst nepilnību novēršana to valstu krimināltiesiskajā regulējumā, kurās nav aizsardzības pasākumu, īpaši attiecībā uz bērniem kā lieciniekiem. Civilprocesā jāievieš aizsardzības pasākumi, kas ir līdzīgi kriminālprocesā pieejamajiem, īpašu uzmanību pievēršot bērniem, kuri iesaistīti vairākās tiesvedībās, piemēram, aizgādības lietās, kas saistītas ar vardarbību ģimenē. Turklāt dalībvalstīm biežāk jāapsver bērniem pielāgotu mediācijas versiju izmantošana.

FRA 3. atzinums

ES dalībvalstīm jāieraksta video formātā uzklauššana, tostarp pirmstiesas uzklauššana, un jānodrošina, ka ieraksti ir juridiski pieņemams pierādījums, lai izvairītos no nevajadzīgas atkārtotības, tostarp tiesas procesa laikā. Dalībvalstīm vajadzētu izmantot videoierakstus kā standarta praksi kriminālprocesā un kā fakultatīvu iespēju civilprocesā. Policijas iecirkņi, tiesu nami un citas iztaujāšanas vietas jāaprīko ar funkcionējošu ierakstu tehnoloģiju, un speciālistiem jābūt apmācītiem to lietošanā.

FRA 4. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka visi iesaistītie dalībnieki pienācīgi ņem vērā bērna intereses, lemjot par to, kam jāpiedalās uzklauššanā. Speciālistiem jāapspriežas ar bērniem par to, vai uzklauššanā jāpiedalās cilvēkiem un, ja tā, tad kad un kam. Tajā ietilpst tādu atbalsta personu klātbūtne kā sociālā darba speciālisti un uzticības personas, piemēram, vecāki, audžuvēcāki un aprūpētāji.

Bērna brieduma pakāpe

Brieduma pakāpes noteikšana

Bērna brieduma pakāpe ir ļoti svarīga, lai noteiktu, kā viņam jāpiedalās tiesvedībā. Iztaujātie speciālisti norāda, ka brieduma pakāpes novērtējumi lielākoties balstās uz atsevišķu tiesnešu uzskatiem vai arī to nosaka atbilstoši vecuma grupai, nepiemērojot skaidru kritēriju kopumu. Tādas metodes kā Apvienotajā Karalistē lietotais Gilika rīcības spējas novērtējums valstīs netiek izmantotas konsekventi. Turklāt daudzi speciālisti nepietiekami novērtē bērnu zināšanas un izpratnes spēju, jo viņiem trūkst zināšanu un informētības par bērniem raksturīgu izturēšanos.

FRA 5. atzinums

Lai nodrošinātu, ka uz tiesībām tikt uzklauštam netiek attiecināti vecuma ierobežojumi vai citi patvaļīgi ierobežojumi, juridiski vai faktiski, ES dalībvalstīm jāievieš savos tiesību aktos skaidri kritēriji bērna brieduma pakāpes noteikšanai un jāpieņem metodes bērna brieduma pakāpes noteikšanai. Tas varētu palīdzēt objektivāk noteikt, kā bērniem labāk piedalīties tiesvedībā.

Brieduma pakāpes pienācīga apsvēšana

Tiesības tikt uzklusītam ir izvēle, nevis pienākums, un bērni norāda, ka viņiem jābūt tiesībām noteikt, kā viņi tiek uzklusīti. Speciālistiem jāatzīst, ka bērniem ir skaidri viedokļi un ka viņi izsaka daudz ierosinājumu par to, kā, viņuprāt, tiesvedību varētu padarīt bērniem draudzīgāku. Piemēram, bērni ierosina ņemt vērā to, ka viņi, īpaši jaunākā vecumā, ne vienmēr sazinās tāpat kā pieaugušie.

Ja bērni izvēlas piedalīties tiesvedībā, jāveic vairāk, lai atvieglotu viņu līdzdalību. Veiktie pasākumi jābalsta uz bērna individuālu novērtējumu un jāpielāgo, pamatojoties uz viņa vecumu, brieduma pakāpi, izpratnes līmeni un iespējamām saziņas grūtībām, kā arī konkrētās lietas apstākļiem.

“Tiesnese bija ļoti laipna un vēlreiz paskaidroja, ka man ne no kā nav jābaidās, ka viņa neēd cilvēkus – atkal runājot draudzīgi, kā jokojoties – un ka, tiklīdz es uzklusīšanas laikā jūtu nepieciešamību pēc pārtraukuma, es varu viņus pārtraukt, un mēs turpinātu, ja es vēlētos, vai beigtu, ja es atteiktos.” (Bulgārija, 16 gadus veca meitene, puse, aizgādības lieta)

Iztaujātie bērni norāda, ka atvērtai, uzmanīgai, cieņpilnai un draudzīgai pieejai ir galvenā nozīme, lai panāktu, ka viņi labāk izsaka savas vēlmes un izjūtas.

FRA 6. atzinums

Lai atvieglotu bērnu līdzdalību, ES dalībvalstīm jāveic obligātas individuālas novērtējuma procedūras un jāparedz skaidri norādījumi apmācītiem speciālistiem par individuālu novērtējumu veikšanu bērniem piemērotā, vecumam atbilstošā veidā. Lai palīdzētu bērniem, kuri atrodas īpaši neaizsargātā stāvoklī, paust savus viedokļus, var būt vajadzīgi īpaši pasākumi, tostarp mutiskas/rakstiskas tulkošanas pakalpojumu sniegšana.

Speciālistu nodrošināšana ar noteikumiem un vadlīnijām bērnu uzklusīšanā

Gan speciālisti, gan bērni atzīst, ka bērniem draudzīgas saziņas izmantošana nav standarta prakse. Turklāt bieži vien trūkst noteikumu un vadlīniju, kas skaidri nosaka, kā speciālistiem jāveic uzklusīšana, jo īpaši civilprocesā. Rezultātā gandrīz visās dalībvalstīs gan kriminālprocesā, gan civilprocesā uzklusīšanas prakse un apjoms, kādā saziņa ir pielāgota bērnu vajadzībām, ir atkarīgi no katra atsevišķā speciālista prasmēm. Tie atšķiras arī atkarībā no

tiesas un reģiona. Iztaujātie speciālisti norāda, ka speciālistiem, īpaši policijas darbiniekiem un tiesnešiem, trūkst specializācijas bērnu uzklusīšanā.

Ja ir paredzēti standartizētāki un sīkāk izstrādāti noteikumi vai vadlīnijas, piemēram, Somijā vai Apvienotajā Karalistē izmantotās vadlīnijas, bērnu tiesības tikt uzklusītiem ir labāk aizsargātas. Speciālisti piebilst, ka uzklusīšanas reižu skaits samazinās un speciālistu izturēšanās kļūst bērniem draudzīgāka, ļaujot bērniem justies drošākiem un tādējādi piedalīties efektīvāk.

FRA 7. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka speciālistiem tiek sniegtas skaidras vadlīnijas un sīki noteikumi par bērnu uzklusīšanu. Tas ir vajadzīgs, lai nodrošinātu, ka viņi pareizi izmanto procesuālās garantijas, kas ir prasītas valstu un ES tiesību normās, un ka viņi izmanto saskaņotu, bērniem draudzīgu pieeju uzklusīšanā kriminālprocesā un civilprocesā. Tiem jābūt cieši saistītiem ar procedūru standartizāciju un dažādu dalībnieku un speciālistu grupu koordinēšanu, lai saskaņotu uzklusīšanu. Vadlīniju un daudzsološas prakses apmaiņa dalībvalstīs un starp tām varētu palīdzēt uzlabot procedūras.

Specializētu tiesu, speciālistu grupu vai tiesnešu ieviešana bērnu lietās

Ne visās dalībvalstīs ir krimināltiesas vai civiltiesu tiesas, nodaļas vai speciālistu grupas, vai tiesneši, kas specializējušies darbā ar bērniem. Šādas specializētas struktūras vai tiesneši biežāk izmanto speciālistus, kas apmācīti bērnu psiholoģijas un attīstības jomā, specializējušies bērnu uzklusīšanas tehnikās un bērnu justīcijas pilnvarās. Šādām tiesām arī biežāk ir bērniem piemērotas telpas un informācijas materiāli, kā arī aizsardzības līdzekļi, tostarp tādas sakaru tehnoloģijas kā videoieraksti.

FRA 8. atzinums

ES dalībvalstīm jāapsver tādu specializētu bērnu lietu tiesu vai specializētu nodaļu/speciālistu grupu izveide parastajās tiesās, kam ir speciālas zināšanas bērnu tiesību un bērniem draudzīgas tiesu sistēmas jomā. Tas palīdzētu nodrošināt, ka lietas, kurās ir iesaistīti bērni, tiek risinātas bērniem piemērotā veidā. Vajadzētu izveidot arī specializētas tādu speciālistu nodaļas, kas strādā ar bērniem, tostarp policijas, tiesu sistēmas un juridiskajās profesijās.

Bērniem piemērotu telpu izmantošana bērnu uzklaušīšanai

Sekundārās ES tiesību normas pieprasa nopratināt kriminālprocesā iesaistītos cietušos bērnus telpās, kas paredzētas vai pielāgotas šim nolūkam. Tomēr bērniem piemērotas telpas — vietas, kurās bērni var justies ērti un droši, — nav pieejamas kā standarta prakse. Tās biežāk tiek izmantotas uzklaušīšanai krimināllietās, nevis civilīetās, taču pat krimināllietu gadījumos bērni bieži satiek iespējamus likumpārkāpējus gaitenēs vai uzgaidāmajās telpās. Ja bērnus uzklauša parastos birojos vai tiesā, telpas reti ir speciāli paredzētas bērnu uzklaušīšanai, un attiecīgā speciālista ziņā ir iespēja izveidot bērnam draudzīgāku vidi.

Vairākas valstis ir centušās padarīt bērniem piemērotas uzklaušīšanas telpas pieejamas krimināllietu gadījumos, tostarp aprīkojot policijas iecirkņus ar bērniem piemērotām iztaujāšanas telpām. Parasti tajās ir rotaļlietas, videomagnetofoni uzklaušīšanas ierakstiem, ko vēlāk izmantot tiesā, un citi pierādījumu vākšanas līdzekļi. Gan iztaujātie speciālisti, gan bērni ļoti pozitīvi novērtēja šādas īpaši pielāgotas telpas.

Lai gan to pieejamība atšķiras, Polija un Bulgārija ir izveidojušas bērniem piemērotas “zilās istabas”, kurās ir arī novērošanas telpa, kas atrodas aiz divvirzienu spoguļa, tiesnešiem un citām atbilstošām personām. Iztaujātās personas arī atsaucās uz “bērnu namiem” Islandē un Norvēģijā, kas nodrošina integrētus starpaģentūru, daudzdisciplīnu pakalpojumus cietušajiem bērniem un lieciniekiem vienā atrašanās vietā, kas ar nolūku izvietota prom no tiesām. Šādi bērnu nami tiek izmantoti arī Horvātijā, Dānijā un Zviedrijā, tie nesen tika ieviesti Kiprā un tiek veidoti Anglijā (Apvienotajā Karalistē), Igaunijā un Spānijā.

Bērni parasti uzskata tiesu telpas par biedējošām un draudīgām un saista tās ar noziedzību. Tāpēc viņi dod priekšroku uzklaušīšanai, ko veic ārpus tiesas telpām vai tiesā esošās uzklaušīšanas telpās, kurās ir bērniem piemēroti apstākļi, nevis tiesā vai bērniem nepiemērotās telpās — ar nosacījumu, ka viņi arī speciālistu pieeju uzskata par bērniem draudzīgu.

Dažādās ES dalībvalstīs gan civilprocesā, gan kriminālprocesā iesaistītajiem bērniem ir saskanīgs viedoklis par to, kam jāatrodas bērniem piemērotās telpās: tām jābūt ārpus tiesas telpām, krāsotām košās krāsās, dekorētām ar bērniem piemērotiem materiāliem, piemēram, citu bērnu gleznojumiem un zīmējumiem, tajās jābūt augiem vai ziediem. Turklāt līdzīgi kā iztaujātie speciālisti arī bērni norāda, ka pieejamajām rotaļlietām vai spēlēm jābūt piemērotām dažādām vecuma grupām.

“Manuprāt, [tiesas zālei] nevajadzētu būt tik melnbaltai, jo, es nezinu, kā to raksturot, tas bija šausmīgi. Katastrofāli! Varbūt viņiem vajadzētu pievienot kādu krāsu, piemēram, zaļu, lai būtu mazliet priecīgāk. Kad es ienācu, viņi visi bija kā spoki. Es brīnījos, kur esmu ienācis. Viņi visi tikai skatījās uz mani, un tad ienāca tiesnesis, un arī viņš bija ģērbies melnbaltā ar melnu kaklasaiti... krēslī bija balti, melni, balti, melni, melni, balti, balti, melni...” (Horvātija, 15 gadus vecs zēns, liecinieks, vardarbība ģimenē)

FRA 9. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka uzklaušīšana tiek veikta bērniem piemērotās telpās, vēlams ārpus tiesas telpām, jo tas veicina bērnu efektīvu līdzdalību un palīdz nodrošināt viņu tiesību ieviešanu. Telpu iekārtojumā jāņem vērā bērnu ierosinājumi, un tām vajadzētu būt krāsotām košās krāsās un iekārtotām ar bērniem piemērotiem materiāliem, piemēram, citu bērnu zīmējumiem, augiem un dažādām rotaļlietām un spēlēm, kas piemērotas dažādām vecuma grupām.

FRA 10. atzinums

ES dalībvalstīm jāmeģina sistemātiski ieviest bērniem piemērotas, atsevišķas uzklaušīšanas telpas un uzgaidāmās telpas dažādu dienestu lietošanai, tostarp lauku apvidos. Bērniem piemērotas iztaujāšanas telpas vajadzētu darīt pieejamas gan kriminālprocesā, gan civilprocesā, lai ļautu bērniem brīvi un pilnībā izmantot viņu tiesības tikt uzklaušītiem vidē, kurā viņi jūtas ērti un droši. Ņemot vērā to, ka vissvarīgākais faktors bērniem ir speciālistu izturēšanās, šādu telpu izmantošanai jābūt cieši saistītai ar apmācītu speciālistu veiktu uzklaušīšanu.

Bezmaksas juridiskās palīdzības pieejamība, tostarp juridiskās pārstāvības bezmaksas un vienkārša pieejamība

ES tiesību akti krimināltiesību jomā nodrošina cietušajiem bērniem tiesības uz juridisko konsultāciju vai juridisko pārstāvību, kas ir bezmaksas, ja cietušajam nav pietiekamu finanšu līdzekļu. Cietušajiem bērniem vajadzētu nodrošināt īpašu pārstāvi arī tad, ja aizgādības turētājiem ir liegts pārstāvēt bērnu.

ANO 2012. gada Pamatnostādnēs attiecībā uz piekļuvi juridiskajai palīdzībai krimināltiesību sistēmās noteikts, ka bērni vienmēr jāatbrīvo no līdzekļu pārbaudēm. Valstu tiesību akti sešās no 10 pētījumā

iekļautajām valstīm piešķir bērniem kā lieciniekiem tiesības uz juridisko palīdzību; cietušajiem bērniem šīs tiesības ir visās valstīs, izņemot Apvienoto Karalisti, ievērojot tās vispārējo tiesību sistēmu. Tomēr piecas paraugā iekļautās valstis pieprasa līdzekļu pārbaudi. Turklāt visu valstu respondenti norāda, ka trūkst bērnu juridiskās pārstāvības civillietās, jo bērniem ir jāsasniedz konkrēts vecums, lai viņus uzskatītu par rīcībispējīgiem. Tiesvedībā ģimenes tiesībās advokāts bieži vien ir vecākiem, nevis pašam bērnam. Tomēr piecās no pētījumā iekļautajām valstīm var iecelt advokātu vai aizbildni, lai pārstāvētu bērna intereses.

Speciālisti ierosināja vairākus jautājumus par juridiskās palīdzības pieejamību, tostarp par vadlīniju trūkumu, kā pieprasīt bezmaksas juridisko palīdzību, par apmācību un specializētu bērnu advokātu pieejamību un par juridisko pārstāvju laicīgu un sistemātisku iecelšanu. Tomēr vairākās valstīs ir daudzsoļoša prakse. Piemēram, Francijā vairākās pilsētās ir izveidoti kontaktpunkti, kuros bērniem ir pieejami specializēti juristi, kas sniedz informāciju par bērnu tiesībām, konsultācijas un atbalstu civiltiesiskos un krimināltiesiskos jautājumos.

Runājot par visiem tiesvedības veidiem, iztaujāti bērni reti norāda, ka ir saņēmuši juridisko atbalstu. Konstatējumi iezīmē, ka juridiskā atbalsta sniegšana lielākajā daļā valstu nav institucionalizēta. Daži bērni neatzīst advokātus vai juridiskos konsultantus kā atbalsta avotus, jo bērni uzskata, ka viņi neinformē viņus par tiesvedību un par viņu uzdevumiem un pienākumiem. Daži aizgādības lietās iesaistītie bērni norāda, ka ir saņēmuši palīdzību no savu vecāku juridiskās pārstāvības, un viņiem nav bijis savs advokāts. Daudzos gadījumos šie bērni sniegto atbalstu vērtē negatīvi, jo viņi uzskata, ka šie speciālisti nosaka prioritāti viņu vecāku interesēm, nevis viņu pašu sajūtām un vēlmēm.

FRA 11. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina juridiskā palīdzība bez nosacījumiem visiem bērniem, tostarp juridiskās pārstāvības bezmaksas pieejamība visā tiesvedībā. Turklāt visām dalībvalstīm jānodrošina, ka juridiskās palīdzības sniegšana ir institucionalizēta un ka ir paredzētas skaidras vadlīnijas par juridiskās palīdzības pieejamību visiem bērniem un viņu vecākiem vai aizbildņiem. Jābūt pieejamiem specializētiem bērnu advokātiem, kas pārstāv bērnus gan civilprocesā, gan kriminālprocesā. Vajadzētu apzināt tādas birokrātiskos šķēršļus kā ieilgusi tiesvedība vai saimniecisko līdzekļu pārbaudes, un no tiem vajadzētu izvairīties.

Tiesvedības ilguma samazināšana

Septiņās no 10 pārbaudītajām ES dalībvalstīm ir īpašas tiesību normas, kas novērš bērnu tiesvedības lietu izskatīšanas nepamatotu kavēšanos krimināltiesību jomā. Dažas ierobežo tiesas procesa ilgumu, turpretī citas nosaka, ka šādās lietās prioritāte ir ātrumam. Līdzīgi ES tiesību normas paredz, ka, piemēram, cietušo bērnu iztaujāšanu veic bez nepamatotas kavēšanās. Tomēr civilprocesā tikai trīs valstis paātrināti izskata lietas, ja ir iesaistīti bērni, un tikai ļoti īpašos gadījumos.

Ir ziņas, ka tiesas process ir pārāk garš visās dalībvalstīs, gan saistībā ar uzklaušāšanas kavēšanos dažādos procedūras posmos, gan uzklaušāšanas reižu skaitu. Speciālisti norāda, ka formāla un neformāla daudzdisciplīnu sadarbība palīdz samazināt uzklaušāšanas reižu skaitu un tiesvedības ilgumu.

Bērni bieži stāsta par ieilgušu tiesvedību – gan krimināllietās, gan civillietās – un norāda, ka tā negatīvi ietekmē viņu ikdienas dzīvi. Viņi kritizē kavēšanos starp uzklaušāšanu dažādos procedūras posmos, daudzkārtīgo – bieži vien atkārtoto – uzklaušāšanu, kurā jāsasakaras ar daudziem speciālistiem, un tiesu sistēmu būtību. Viņi ierosina liecības sniegt tikai vienu reizi un prioritāti noteikt lietām, kurās ir iesaistīti bērni. Daudzi bērni arī norādīja, ka pati uzklaušāšana bija gara, bieži vien daļēji ilgo gaidīšanas laiku dēļ pirms liecības sniegšanas. Līdzīgi daži civilprocesā iesaistītie bērni kritiski izteicās par gariem novērtējumiem, ar ko bija jāsasakaras uzklaušāšanā un ko veica sociālā darba speciālisti, jo īpaši ar aizgādību saistītajās lietās.

“Tur bija trīs personas, un man tika uzdots tikai viens jautājums: “Vai tev šeit patīk, tas ir, centrā, kurā tu pašlaik atrodieš?” Un es atbildēju: “Jā, man tagad viss ir labi, ar mani viss ir kārtībā.” Bet man vispār nejautāja, vai es vēlos, lai mani kāds adoptē, vai pārcelties uz citurieni no vietas, kur es atrados... Tas nebija labi, jo man uzdeva vienkāršu jautājumu, un tas bija, it kā es būtu zvērējis, es domāju, vienkāršs jautājums un... Es tur biju divas minūtes, un viss... Es arī zinu, ka bērnam tur jābūt ilgāk par divām minūtēm.” (Rumānija, 17 gadus vecs zēns, puse, institucionālas aizsardzības lieta)

Turpretī bērni, kas iesaistīti lietās par ievietošanu aprūpes iestādēs, sūdzas, ka uzklaušāšana ir pārāk īsa, ka viņi nespēj paust savas vēlmes un sajūtas par dzīvē svarīgiem lēmumiem, kas skar viņu nākotni.

FRA 12. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka kriminālprocesa un civilprocesa ilgums ir samērīgs ar bērna interesēm, ieviešot efektīvus aizsardzības pasākumus, lai izvairītos no nepamatotas kavēšanās un nevajadzīgas bērnu daudzkārtīgas uzklaušīšanas. Skaidriem noteikumiem jāierobežo bērnu iztaujāšanas un uzklaušīšanas reižu kopējais skaits gan civilīetās, gan kriminālīetās. Dalībvalstīm jāveicina dažādu disciplīnu speciālistu ciešāka sadarbība, lai samazinātu uzklaušīšanas reižu skaitu. Uzklaušīšanas ierakstīšanai video formātā vajadzētu kļūt par standarta praksi, lai samazinātu bērnu uzklaušīšanas reižu skaitu.

FRA 13. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka pašas uzklaušīšanas ilgums gan kriminālprocesā, gan civilprocesā ir samērīgs ar bērna interesēm. Speciālistiem jānodrošina piemērota tiesas kārtība, lai izvairītos no nevajadzīgi ilgiem gaidīšanas laikiem un lai būtu pieejami apmācīti speciālisti, kas izjūt bērnu vajadzības. Speciālistiem vajadzētu arī pārlicināties, ka ir piešķirts pietiekams laiks, lai bērni pilnvērtīgi piedalītos tiesvedībā, t. i., ka viņi spēj paust savas vēlmes un sajūtas.

Tiesības saņemt informāciju

FRA pētījums liecina, ka lielākajā daļā dalībvalstu trūkst skaidru prasību, noteikumu un iedibinātas prakses, atstājot to personu ziņā, kas sniedz informāciju, spriedumu par to, kad, par ko un kā informēt bērnus. Jo īpaši civilprocesā lielākajai daļai ES dalībvalstu ir tikai samērā vispārējas tiesību normas par informēšanas pienākumu, kas attiecas gan uz bērniem, gan uz pieaugušajiem; un bērni un speciālisti stāstīja par daudz retāku informēšanās praksi civilprocesā nekā kriminālprocesā.

Sekundārie ES tiesību akti paredz tiesvedībā tiesības saņemt informāciju noziegumā cietušajiem. Cietušo tiesību direktīvā ir noteikts, ka cietušie bērni un aizgādības turētāji vai citi juridiskie pārstāvji tiek informēti par visiem pasākumiem vai tiesībām, kas īpaši koncentrējas uz bērnu. Tajā paredzētas cietušo vispārējas tiesības saņemt informāciju dažādos procedūras posmos un par konkrētiem jautājumiem.

Obligātās procedūras attiecībā uz bērnu informēšanu — kad, par ko bērni jāinformē un kam tas jā dara

Gan krimināltiesību, gan civiltiesību jomā speciālisti parasti ņem vērā valstu regulējumu pārāk vispārīgi. Viņiem trūkst informācijas par to, kur, kad, par ko, kam un kā jāinformē bērni. Sniegtā informācija tādējādi atšķiras, atstājot daudzus bērnus bez pietiekamas informācijas.

Ir ziņas, ka informācijas sniegšana ir vāja gan tiesvedības laikā, gan pēc tās, un jo īpaši saistībā ar tiesas nolēmumiem. Tikai divas no pētījumā iesaistītajām valstīm pieprasa, ka bērniem jāsaņem informācija bērniem piemērotā veidā par spriedumu un sekām kriminālprocesā, kurā viņi ir iesaistīti. Pienākums sniegt informāciju civilprocesā iesaistītajiem bērniem ir vēl vājāk formulēts. Lielākajā daļā gadījumu bērnu rīcības spējas trūkuma dēļ viņus informē vecāki vai juridiskie pārstāvji.

Bērni uzskata, ka, sniedzot informāciju, ir ļoti svarīgi palīdzēt viņiem izprast tiesvedību. Viņi bieži sūdzas, ka nesaņem jaunākās ziņas un informāciju par viņu lietas virzību tiesvedības laikā, piemēram, par atbildētāju aptuveno atrašanās vietu kriminālprocesa laikā vai vecāku vai radnieku klātbūtni civilprocesā. Bērni ierosina, ka informāciju vajadzētu sniegt pietiekami agri, lai viņi sagatavotos uzklaušīšanai, un pēc tam regulāros intervālos konsekventi visā tiesvedības laikā. Viņi arī vēlētos saņemt informāciju par iespējamajiem gaidīšanas laikiem pirms uzklaušīšanas, tiesvedības ilgumu, kā arī spriedumu un tā sekām samērīgā laikposmā.

“Es uzskatu, ka ir svarīgi informēt bērnu tā, lai viņš saprastu. Kāda vieta ir gaidāma, lai bērns justos komfortablāk, dodoties uz turieni. Lai viņš zinātu, kurp dodas un kāpēc.” (Francija, 17 gadus veca meitene, puse, ar bērna aizsardzību saistīta lieta (neatbilstoša audzināšana))

Bērni ierosina arī, lai speciālisti sniedz vadlīnijas par viņu izturēšanos uzklaušīšanas laikā un pēc tam atsauksmes, lai bērni zina, kā viņi uzstājas tiesā un kā viņu liecība ietekmē procesu.

Bērnām draudzīgas informācijas pieejamība

ES tiesību akti uzliek dalībvalstīm par pienākumu nodrošināt, ka saziņā ar noziegumos cietušajiem, tostarp bērniem, tiek izmantots vienkāršs un pieejams izteiksmes veids, mutisks vai rakstisks.

Vairākas valstis ir izstrādājušas bērniem pieejamus materiālus, lai izskaidrotu tiesas procesu, bērna tiesības un ko bērni piedzīvos tiesā. Vairāk informācijas materiālu ir tiesvedībā krimināllietā iesaistītajiem cietušajiem bērniem un bērniem kā lieciniekiem nekā civilprocesā iesaistītajiem bērniem. Dažreiz pieaugušo informēšanai izmantoto materiālu gluži vienkārši pasniedz bērniem, nepielāgojot to viņu izteiksmes veidam un izpratnes līmenim.

Apvienotajā Karalistē (Anglijā, Skotijā un Velsā) ir publicēti dažādi bukleti gan civilprocesa, gan kriminālprocesa jomā dažādām vecuma grupām. Jaunākiem bērniem paredzētajos bukletos ir daudz attēlu, un tajos izmantotas mīklas un spēles, lai raisītu viņu interesi, turpretī vecākiem bērniem paredzētajos bukletos ir mazāk un reālistiskāki attēli vai diagrammas un sniegta vairāk informācijas. Tomēr šādi materiāli bieži vien ir pieejami tikai atsevišķās organizācijās vai nevalstiskajās organizācijās (NVO), nevis sistemātiski pieejami visā valstī. Pat ja ir pieejams vispārīgs bērniem piemērots informācijas materiāls, paziņojumos vai tiesas pavēstēs bieži vien izmantota juridiska terminoloģija un nav ietverts bērniem piemērots izteiksmes veids, vai arī tie ir adresēti tieši vecākiem.

Bērni reti stāsta, ka viņiem nodrošināti bērniem piemēroti materiāli, bet visās valstīs iesaka izmantot šādus materiālus. Tomēr, viņuprāt, svarīgāk ir papildināt rakstisku materiālu ar uzticama pieaugušā sniegtu mutisku paskaidrojumu, lai pārliecinātos, ka viņi to ir pareizi izpratuši. Vairākās valstīs bērni ļoti kritiski izteicās par tiesas pavēstēm, ko parasti piegādā policija. Ja tās bez paskaidrojumiem piegādā uniformās tērpti policijas darbinieki dienesta automašīnās, pēc bērnu sacītā, viņi jūtas nobijušies un kā atbildētāji, nevis kā cietušie vai liecinieki.

FRA 14. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka likumā noteiktās normas nodrošina visiem bērniem tiesības uz informāciju tā, lai tās konsekventi piemērotu visos tiesvedības posmos un veidos. Tām skaidri jāizklāsta, kam, kur, kad, kā un par ko jāinformē bērni. Tām jānosaka iestāde, kas atbildīga par bērnu informēšanu, jāpalielina psihologu un attiecīgo sociālā darba speciālistu nozīme bērnu informēšanā un jāpaplašina bērniem sniegtās informācijas apjoms visos tiesvedības posmos, izmantojot dažādus formātus.

FRA 15. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka speciālisti izvairās no pārmērīgi sīkas informācijas sniegšanas par lietas apstākļu kopumu, kas neietekmē lietas būtību. Svarīga informācija jāatkārto visā tiesvedības laikā. Papildus informācijai par procedūrām un tiesībām informācijā jāiekļauj izturēšanās vadlīnijas un tas, kā bērnu sniegta liecība ietekmē tiesvedību. Tiesas nolēmumi un to nozīme jāpaskaidro bērniem samērīgā laikposmā. Pēctiesas informācijā jāietver skaidra atsauce uz bērna tiesībām, tiesvedības iznākumu, kā arī bērniem un viņu ģimenēm pieejamajām iespējām, tostarp pārsūdzības tiesībām un aprūpes pakalpojumiem.

Bērniem piemērotas informācijas un pielāgotu informācijas pakalpojumu sistemātiskas un standartizētas sniegšanas trūkums vēl vairāk sarežģī bērnu pilnīgu izpratni par procedūrām, viņu tiesībām un viņu sniegto liecību sekām. Tas traucē viņus pieņemt pārdomātus lēmumus un piedalīties pilnvērtīgi.

Intervētājs: "Kā vislabāk informēt bērnu?"

Bērns: "Tas ir atkarīgs no vecuma. 6-7 gadus veciem bērniem var paskaidrot, izmantojot attēlus, fotogrāfijas, [speciālus] tekstus... Man būtu patīcis kas tāds. Ja jūs esat jauns, jūs varat izmantot spēli. Jūs varat izspēlēt tikšanos ar tiesnesi pirms viņa satikšanas. Palīdzēt viņiem saprast, runājot viņu vārdiem, vārdiem, kas nav pieaugušo vārdi. Būtu labi, ja bērnu neinformētu trīs dienas iepriekš. Manuprāt, vismaz mēnesi." (Francija, 17 gadus veca meitene, puse, ar bērna aizsardzību saistīta lieta (neatbilstoša audzināšana))

FRA 16. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka ir ieviestas juridiskās prasības par bērnu informēšanu bērniem draudzīgā veidā pirms un pēc uzklaušanās, kā arī tās laikā. Šai informācijai vajadzētu attiekties gan uz saturu, gan uz formātu atbilstoši bērnu vecumam un brieduma pakāpei. Bērniem piemērotai informācijai vajadzētu būt pieejamai mutiskā un rakstiskā formātā visā tiesvedības laikā. Visai bērniem sniegtajai informācijai jābūt pielāgotai viņu izpratnes līmenim, vecumam un brieduma pakāpei, un tajā jāņem vērā viņu īpašās vajadzības. Dalībvalstīm jānosaka skaidri noteikumi un vadlīnijas, iekļaujot šo tiesību īstenošanu gan kriminālprocesā, gan civilprocesā, lai nodrošinātu atbilstošas informācijas pieejamību par bērnu tiesvedību un viņu tiesībām standartizētā, saskaņotā formātā.

FRA 17. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka sistemātiski tiek izstrādāti rakstveida materiāli, kas skaidro bērnu tiesības, tiesas procesu un dažādu speciālistu lomu, kas pielāgoti bērnu vajadzībām un ko izplata visās dalībvalstīs. Vajadzētu izmantot dažādus kanālus un formātus, tostarp brošūras un tiešsaistē pieejamas informatīvas lapas, izdrukas un audiovizuālus materiālus, piemēram, filmas vai televīzijas šovus. Juridiskajai dokumentācijai, piemēram, bērnu tiesas pavēstēm vai juridiskajiem paziņojumiem, arī jābūt piemērotiem bērniem pēc satura un formāta. Jo īpaši, kā iesaka bērni, materiālus vajadzētu papildināt ar mutiskiem paskaidrojumiem, ko sniedz pieaugušais, ideālā variantā speciālists ar atbilstošu pieredzi un zināšanām. Vajadzētu plaši izplatīt un izmantot esošos bērniem piemērotos materiālus, tostarp materiālus, ko izstrādājušas tādas starptautiskas institūcijas kā Eiropas Padome.

Atbalsta dienestu pieejamība bērnu un vecāku pienācīgai informēšanai

Gan Cilvēku tirdzniecības novēršanas direktīva, gan Direktīva par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu attiecas uz nepieciešamību sniegt palīdzību, atbalstu un aizsardzību cietušajiem bērniem un — vajadzības gadījumā — viņu ģimenēm, veicot vairākus pasākumus, tostarp katra bērna vajadzību individuālus novērtējumus. Atbalsts jāpiešķir pirms un pēc kriminālprocesa, kā arī tā laikā. Cietušo tiesību direktīva prasa cietušo atbalsta dienestiem sniegt vismaz informāciju, konsultācijas un atbalstu par viņu lomu kriminālprocesā, tostarp par sagatavošanas dalību tiesas sēdē, un pielāgoties cietušā īpašajām vajadzībām. Tajā arī noteikts, ka ģimenes locekļiem ir pieejami cietušo atbalsta dienesti atbilstoši viņu vajadzībām un tā kaitējuma pakāpei, kas viņiem radies pret cietušo izdarītā noziedzīgā nodarījuma rezultātā.

Atbalsta pakalpojumi, jo īpaši cietušo un liecinieku atbalsta pakalpojumi, ir ļoti svarīgi, lai sniegtu informāciju bērniem un viņu vecākiem, sagatavojot bērnus uzklaušanai un pavadot viņus visā tiesvedības laikā, piemēram, veicot mājas apmeklējumus un pirmstiesas iepazīšanās apmeklējumus tiesā. Arī speciālisti uzskata šos pakalpojumus par ļoti svarīgiem bērnu vispārējai aizsardzībai. Bērni augstu vērtē, ja viņi informāciju saņem iepriekš, bērniem piemērotā vidē un ja to sniedz speciālisti, kuru izturēšanos viņi novērtē kā bērniem draudzīgu. Viņi bez izņēmuma pozitīvi vērtē gan mājas, gan pirmstiesas apmeklējumus, kā arī bērniem piemērotu pasākumu

un materiālu izmantošanu. Bērni arī augstu vērtē pašvīgu un saskanīgu attiecību veidošanos ar speciālistiem un iespēju uzdot viņiem jautājumus jebkurā tiesvedības brīdī.

Lai gan atbalsta pakalpojumus piedāvā lielākā daļa dalībvalstu, ir kopīga izpratne, ka jādara daudz vairāk. Dalībvalstīs, kurās nav obligātu prasību, šķiet, ka atbalsta programmas koncentrējas galvenokārt uz ļoti smagiem gadījumiem, konkrētiem nozieguma veidiem, piemēram, cilvēku tirdzniecību vai seksuālu vardarbību, un uz cietušajiem, bet ne noteikti uz lieciniekiem. Bērni uzskata, ka viņi un viņu vecāki bieži vien nespēj izmantot pieejamo atbalsta pakalpojumu priekšrocības, jo viņiem netiek sniegta pietiekama informācija par tiem. Bērni, kas iesaistīti gan kriminālprocesā, gan civilprocesā, uzskata, ka atbalsta dienesti viņus labāk informējuši un sagatavojuši kriminālprocesā, jo īpaši pirmstiesas posmā. Bērni sūdzas, ka civilprocesā viņiem trūkst informācijas par uzklaušanas nolūku un viņu paziņojumu sekām, kā arī sniegtajiem spriedumiem.

FRA 18. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka atbalsta pakalpojumi ir pieejami visiem bērniem, kas piedalās kriminālprocesā un civilprocesā, visos tiesvedības posmos. Bērniem un viņu ģimenēm jābūt informētiem par piedāvātajiem pakalpojumiem. Atbalsta pakalpojumos jāņem vērā, cik svarīga nozīme bērnu informēšanā un atbalstīšanā ir vecākiem un uzticības personām.

“Es domāju, ka viņiem labāk jāpaskaidro bērniem, kas dodas uz to [uzklaušanu], kāpēc viņi [speciālistu grupa] pieņem lēmumus, ko viņi pieņem, un ko viņi ir ņēmuši vērā, pieņemot šos lēmumus... Viņi [bērni] to nesaprot, un tas tikai izraisa aizvainojumu.” (AK, 18 gadus vecs zēns (regulāri uzklauts kopš 6 gadu vecuma), aizgādības tiesību uzraudzības kārtība)

Viena profesionāla kontaktpersona bērnu atbalstīšanai tiesvedības laikā

Valstu tiesiskie regulējumi — gan krimināltiesiskie, gan civiltiesiskie — parasti ir pārāk vispārīgi un neprecīzi, kuras personas pienākums ir informēt bērnus. Tādējādi ir ievērojamas atšķirības attiecībā uz personām, kas pilda šo pienākumu. Dažās valstīs speciālisti bija pretrunā viens ar otru, norādot, kurš ir atbildīgs par bērnu informēšanu. Citās valstīs juridiskā neskaidrība noved pie vairāku speciālistu iesaistīšanas. Ir ziņas, ka šis uzdevums diezgan bieži tiek atstāts vecāku ziņā neatkarīgi no tā, vai viņi ir ļoti informēti vai arī ir neitrālas puses. Kas attiecas uz civilprocesu, ir pieejams maz datu par

saikni starp atbalstu un informāciju vai par spēkā esošajiem noteikumiem un vadlīnijām speciālistiem.

Bērni stāsta par ļoti dažādu pieredzi saistībā ar informēšanu. Viņi uzskata, ka gan vecākiem, gan speciālistiem jāinformē bērni. Bērni parasti dod priekšroku saviem vecākiem, taču dažreiz jūt, ka viņiem trūkst pietiekamu zināšanu. Bērni, kurus informējuši speciālisti bērniem piemērotā formātā un ar bērniem piemērotu saturu, vērtē to pozitīvi. Mazākā apjomā bērni atzīmēja citus informācijas avotus, ko var izmantot papildus, — tostarp tīmekļa vietnes un tiesas šovus televīzijā.

Ja ir atbalsta persona, kas pastāvīgi uzrauga bērnu, tiek nodrošināts, ka bērns — un vecāki — ir pienācīgi informēti, jo īpaši ieilguša tiesas procesa laikā. Tas arī nodrošina, ka bērns saņem pastāvīgu emocionālu atbalstu, ko sniedz atbilstoši apmācīta persona. Ja netiek piešķirts viens speciālists, ir tendence nepietiekami informēt bērnus. Turpretī, ja atbalsta personas pavada bērnu, tās bieži sagatavo bērnu un sniedz viņam informāciju vai arī nodrošina, ka to veic attiecīgie procesa dalībnieki. Tas noņem slogu no vecākiem, kuri var nebūt tādā stāvoklī, lai pienācīgi informētu bērnus.

No speciālistiem, kā arī no bērniem saņemtās atbildes lielākoties ir pozitīvas, ja bērnu visā tiesvedībā pavada viena atbalsta persona. Šajā saistībā daudzsološas prakses piemēri ir starpnieki Apvienotajā Karalistē, juridiskie konsultanti Vācijā un cietušu atbalsta speciālisti dažādās citās dalībvalstīs.

“Viņi [labdarības organizācija] bija līdzās visā procesā. Viņi bija tie, kas visu laiku nāca un gāja, lai apraudzītu mani visu gadu, kamēr es gaidīju... Jā, viņi bija lielisks atbalsts.” (AK, 19 gadus veca meitene, cietusī, seksuāla vardarbība)

FRA 19. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka uzticības persona atbalsta bērnu visos tiesvedības posmos. Jāieceļ viena profesionāla kontaktpersona, kas ir atbildīga par:

- 1) emocionālā atbalsta sniegšanu visā tiesvedībā;
- 2) bērna sagatavošanu dažādiem tiesvedības posmiem;
- 3) nepieciešamās informācijas sniegšanu bērnam draudzīgā veidā (tostarp pārbaudot bērna izpratni par tiesībām un procedūrām);
- 4) nodrošinot īpašu formātu un pasākumu pieejamību bērniem ar īpašām vajadzībām, piemēram, nepilngadīgiem ārzemniekiem bez pavadības, bērniem, kas dzīvo audžuģimenē vai valsts aprūpē, vardarbībā ģimenē cietušiem bērniem un bērniem ar invaliditāti.

Šai kontaktpersonai vajadzētu izmantot bērnam draudzīgu pieeju, būt pietiekami apmācītai un regulāri pieejamai visos tiesvedības posmos, panākt uzticēšanos, pastāvīgas attiecības ar bērnu, kā arī darboties saskaņoti ar visām citām iesaistītajām grupām, piemēram, atbalsta un bērnu aizsardzības dienestiem, policijas darbiniekiem, tiesnešiem, prokuroriem, advokātiem un vecākiem vai aizbildņiem. Šīm personām arī jānodrošina, ka vecāki, audžuvecāki un aprūpes iestādes darbinieki ir pietiekami informēti par tiesvedības vissvarīgākajiem posmiem un jautājumiem, lai viņi varētu sniegt bērniem atbilstošu informāciju un atbalstu.

Ja netiek nodrošināta viena kontaktpersona, ES dalībvalstij jānodrošina, ka dažādie procesa dalībnieki, kas atbildīgi par bērna informēšanu, efektīvi saskaņo savas darbības.

Tiesības uz aizsardzību un privātumu

Starptautiskajos standartos noteikta skaidra prioritāte tiesvedībā iesaistīto bērnu aizsardzībai, vienlaikus arī rosinot viņu līdzdalību. Lai bērni varētu pilnvērtīgi un efektīvi piedalīties tiesvedībā un lai izvairītos no kaitējumu un atkārtotas traumēšanas, ir vajadzīga aizsargājoša un droša vide. Tajā ietilpst bērna tiesību uz privātumu un konfidencialitāti nodrošināšana.

Aizsardzības atbalsts bērniem

Lielākajā daļā valstu vairāk bērnu stāstīja par aizsardzības atbalsta saņemšanu kriminālprocesā, nevis civilprocesā. Dažās valstīs bērni atzīst, ka kriminālprocesā ir pieejams visaptverošs atbalsts gan laika, gan satura ziņā. Citās valstīs gan kriminālprocesā, gan civilprocesā iesaistītie bērni sūdzas, ka atbalsts netiek nodrošināts nepārtraukti vai visos tiesvedības posmos un ka tas bieži ir atkarīgs no viņu vecāku iniciatīvas.

FRA 20. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka pret bērniem vienmēr izturas kā pret personām, kam vajadzīga īpaša aizsardzība, ņemot vērā viņu vecumu, brieduma pakāpi, izpratnes līmeni un jebkādas iespējamās komunikācijas grūtības.

Dalībvalstīm jānodrošina, ka aizsardzības atbalsts ir institucionalizēts, pieejams visos tiesvedības posmos un vienlīdz viegli pieejams visiem bērniem dažādās atrašanās vietās, tostarp lauku apvidos. Speciālam atbalstam vajadzētu būt pieejamam bērniem īpaši neaizsargātā stāvoklī, piemēram, bērniem ar invaliditāti, migranta statusu vai bērniem, kas dzīvo audzūģimēnē vai atrodas alternatīvā aprūpē. Tajā jāiekļauj mutiskās un rakstiskās tulkošanas pakalpojumu, psihologa konsultāciju un atbalsta, kā arī tādu apmācītu speciālistu pieejamība, kas spēj apzināt bērnu īpašās vajadzības un reaģēt uz tām.

FRA 21. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka bērnu aizsardzības sistēmu pamatā ir integrēta un mērķtiecīga pieeja, kurā ņemtas vērā ne tikai bērnu īpašās vajadzības vispārīgā izpratnē, bet arī jebkādi citi neaizsargātības faktori, piemēram, no seksuālas vardarbības vai vardarbības ģimenē cietušu vai to pieredzējušu bērnu, bērnu ar invaliditāti vai migrantu bērnu īpašā neaizsargātība.

Procesuālo garantiju noteikšana bērnu aizsardzības nodrošināšanai

Valstu tiesiskajā regulējumā attiecībā uz lietu izskatīšanu tiesā ir paredzēti dažādi aizsargpasākumi. Tajos ietilpst atbildētāju izvešana no tiesas zāles un pirmstiesas uzklaušanās videoierakstu izmantošana, videosakaru izmantošana liecības sniegšanai un aizslietņi bērnu norobežošanai no atbildētājiem. Tomēr praksē šie pasākumi bieži vien tiek izmantoti nepietiekami un parasti atstāti tiesnešu ziņā. Bērni aprakstīja smagus gadījumus, kuros viņu aizsardzība un drošība netika nodrošināta.

Dalībvalstu tiesību akti par aizsardzības pasākumiem cietušo bērnu aizsardzībai, piemēram, videoierakstu izmantošanu vai atbalsta personu tiesvedības laikā, ne vienmēr attiecas arī uz bērniem kā

lieciniekiem. Vairākās dalībvalstīs šie aizsardzības pasākumi arī ir pieejami tikai lieciniekiem līdz konkrēta vecuma sasniegšanai. Piemēram, Somijā bērnus līdz 15 gadiem vai jaunākus bērnus parasti iztaujā tikai pirmstiesas iztaujāšanā bērniem piemērotās uzklaušanās telpās. Tomēr 15 gadus vecus un vecākus bērnus uzklau parastās tiesas zālēs, pat ja 15 gadi viņiem apriet tiesas procesa laikā.

Bērni skaidri norādīja, kā palielināt viņu aizsardzības sajūtu. Speciālistiem jāņem vērā šie ierosinājumi, izvēloties aizsargpasākumus. Tajos ietilpst informācijas sniegšana par atbildētāja klātbūtni un citiem tiesvedības elementiem; iespējas piedāvāšana izvēlēties, vai kāds — un kurš — pavada viņus uzklaušanās laikā; bērniem piemērotu apstākļu nodrošināšana; bērniem piemērotu iztaujāšanas tehniku izmantošana; bērnu viedokļu ievērošana informācijas apmaiņas procesā.

FRA 22. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jāparedz procesuālās garantijas un jāuzrauga to īstenošana, lai nodrošinātu, ka visi tiesvedībā iesaistītie bērni ir pasargāti no kaitējuma, potenciālas atkārtotas traumēšanas, sekundāras viktimizācijas un identifikācijas pirms un pēc tiesvedības, kā arī tās laikā. Speciālistiem jāņem vērā bērnu ierosinājumi, izmantojot aizsargpasākumus. Jānodrošina procesuālo garantiju vienlīdzīga pieejamība visiem bērniem neatkarīgi no vecuma un lomas tiesvedībā. Cietušajiem bērniem paredzētās procesuālās garantijas jāattiecinā uz kriminālprocesā iesaistītajiem bērniem lieciniekiem un civilprocesā iesaistītajiem bērniem.

Daudzi bērni stāsta, ka sastopas ar atbildētājiem gan kriminālprocesā, gan civilprocesā nepietiekamu procesuālo garantiju dēļ. Šāda nevēlama sastapšanās ar atbildētājiem un viņu radiniekiem — kas bieži notiek pirms vai pēc uzklaušanās bērniem piemērotu uzgaidāmo telpu trūkuma dēļ — ir bērnu galvenais baiļu avots. Turklāt bērnu drošības sajūtu mazina atsevišķu ieeju trūkums un/vai slikti tiesas drošības pasākumi, piemēram, pušu ierašanās un prom došanās laiku nesaskaņošana, lai bērniem nebūtu jāstāpjas ar atbildētājiem. Bērni baidās arī no speciālistu neatbilstošas izturēšanās, biedējošas vides, vispārēja konfidencialitātes trūkuma un tādas informācijas apmaiņas, kurai viņi nav piekrituši.

“Es redzēju viņu tiesā dažas reizes. Dažkārt es stāvēju uz vietas kā sasalusī un jutu, ka nespēju paspēt ne soli, jo es biju pārbijusies.” (Polija, 18 gadus veca meitene, lieciniece un cietusī, seksuāla vardarbība)

“Man bija jāgaida ārpus uzklaušanās telpas uz sola. Visu laiku bija bailes, ka kāds varētu iznākt no tiesas zāles. Jebkurš no viņiem to var atstāt jebkurā brīdī. Tāpēc es bieži ierāvos kādā stūrī vai staigāju apkārt... Mans bioloģiskais tēvs ieradās ar savām uzticības personām, ar visiem saviem cilvēkiem, un viņi stāvēja gaitenī, šur un tur stāvēja kāds no viņiem. Man bija... tiesnesis veda mani tur cauri, man bija jāiet cauri visiem šiem cilvēkiem, un tas bija tiešām... Līdz mēs sasniedzām uzklaušanās telpu. Arī tiesnesis domāja, ka tas nebija pareizi.” (Vācija, 14 gadus veca meitene, puse, aizgādības lieta)

Bērņa tiesību uz privātumu un konfidencialitāti nodrošināšana

ES tiesību akti prasa dalībvalstīm aizsargāt cietušo bērnu privātumu, identitāti un tēlu, kā arī novērst jebkādas tādas informācijas publisku izplatīšanu, kas ļautu viņus identificēt. Vispārīgā datu aizsardzības regula prasa vecāku atļauju, ja bērni ir jaunāki par 16 gadiem, un bērnu atļauju, sākot no 16 gadu vecuma, lai saņemtu bērnu personas datus. Tāpēc valstu tiesiskajā regulējumā prasīti pasākumi to bērnu identitātes un privātuma aizsardzībai, kas iesaistīti tiesvedībā krimināllietā. Civilprocesā privātuma aizsardzības apjoms atšķiras atkarībā no saistītās civiltiesību jomas un bērna lomas tiesvedībā. Trijās valstīs pašregulējuma pasākumi palīdz nodrošināt, ka bērnu personas dati saglabājas konfidenciali un netiek izpausti plašsaziņas līdzekļiem un plašākai sabiedrībai.

FRA 23. atzinums

ES dalībvalstīm jāievieš pasākumi, lai novērstu jebkādu saskari starp bērniem un atbildētājiem un jebkurām citām pusēm, ko bērns var uztvert kā apdraudējumu. Šādos pasākumos ietilpst video tiešraides, aizslietņi bērnu norobežošanai no atbildētājiem vai atbildētāju izvešana no tiesas zāles bērna uzklaušanās laikā. Dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina bērniem piemērota vide visos tiesvedības posmos un visi tiesu nami un policijas iecirkņi jāaprīko ar atbilstošām, bērniem piemērotām uzgaidāmajām telpām un atsevišķām ieejām. Tās vajadzētu izmantot sistemātiski, lai pasargātu bērnus no tikšanās ar iespējamajiem likumpārkāpējiem vai ģimenes locekļiem, kuri ir konfliktā ar bērniem, un aizsargātu no nelabvēlīgas vides, gaidot uzklaušanu vai esot iesaistītiem vairākās tiesvedībās.

Bērni izsakās, ka jūt bailes un uztraukumu par nepieciešamu konfidencialitāti un datu aizsardzību, kad viņi piedalās tiesvedībā. Viņi baidās, ka informācija par viņu lietām un tiesvedību var kļūt publiska. Vairāki bērni sūdzējās, ka informācija par viņu tiesas

lietām kļūst zināma viņu skolās, dzīvesvietās vai apkaimē. Bērni stāstīja, ka jūtas sāpināti, ja cilvēki no viņu vides zina par viņu lomu tiesvedībā, viņu ģimenes stāvokli vai tiesas nolēmumiem. Dažreiz bērni arī stāstīja, ka viņus iebiedē vai nosoda vienaudži vai vietējā sabiedrība tās informācijas dēļ, ko atklājuši skolotāji, vecāki, radnieki, speciālisti vai plašsaziņas līdzekļi.

Tomēr saskaņā ar speciālistu pieredzi daži bērni stāstīja par personas datu aizsardzības pārkāpumiem, kas izriet no plašsaziņas līdzekļu publicētās informācijas par viņu tiesas lietām. Daži bērni pastāstīja, ka viņu vecāki piedalījušies televīzijas šovos un tādējādi darījuši publiski pieejamu informāciju par viņu lietām, kas attiecas uz seksuālo vardarbību. Bērni norādīja arī gadījumus, kuros plašsaziņas līdzekļi publiskojuši zināmu informācijas daudzumu un izpauduši bērnu identitātes bez viņu piekrišanas. Tomēr daži bērni arī pauda, ka plašsaziņas līdzekļu sniegtā publicitāte un labākas zināšanas par lietām sabiedrībā varētu pozitīvi ietekmēt bērnu pieredzi, palielinot sabiedrības informētību.

FRA 24. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka atbilstoši tiesību akti un pasākumi aizsargā tiesvedībā iesaistīto bērnu identitāti un privātumu, piemēram, neielaižot tiesas zālē publiku vai izmantojot uzklaušanās video tiešraides vai iepriekš ierakstītu liecību. Jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka bērnu personas dati saglabājas konfidenciali un netiek izpausti plašsaziņas līdzekļiem un plašākai sabiedrībai. Ieraksti jāglabā droši un bērnu identitātes jāaizsargā tiešsaistē visās tiesību jomās neatkarīgi no bērnu lomas tiesvedībā. Personas datiem jābūt pieejamiem un nododamiem tikai pilnīgas nepieciešamības gadījumā, vienmēr ņemot vērā bērna intereses un viedokļus.

Tiesības uz nediskrimināciju

Cietušo tiesību direktīvā paredzēts, ka kriminālprocesā iesaistīto cietušo tiesības piemēro nediskriminējošā veidā, bet arī, ka cietušie tiek atzīti un visa veida saskarsmē ar cietušo atbalsta dienestiem vai kompetentajām iestādēm pret viņiem izturas, “pamatojoties uz katru atsevišķu gadījumu”. Iztaujātie speciālisti uzrādīja atšķirīgus informētības un izpratnes līmeņus par nepieciešamību sniegt specializētus pakalpojumus bērniem, kuros ņemta vērā arī viņu etniskā vai valstiskā piederība, dzimums vai invaliditāte. Dažās no pētījumā iekļautajām dalībvalstīm speciālisti vairāk koncentrējās uz nediskrimināciju pret tiesvedībā iesaistītajiem

romu bērniem, turpretī citi pievērsās bērniem ar invaliditāti, ārzemnieku bērniem vai starptautiskā cilvēku tirdzniecībā cietušām personām. Speciālisti puda bažas, ka viņu specializēto zināšanu trūkums padara pakalpojumus mazāk pieejamus konkrētām grupām. Dažās dalībvalstīs apzinātas vairākas pozitīvas iniciatīvas. Piemēram, Apvienotajā Karalistē tajās ietilpst bērniem piemērotu informatīvo materiālu tulkošana dažādās valodās; seksuālajā vardarbībā cietušo meiteņu iztaujāšana policijā tiek uzticēta sievietēm; tulku nodrošināšana, tostarp tulkošanai zīmju valodā, un vadlīnijas prokuroriem par personu ar intelektuālās attīstības traucējumiem iztaujāšanu.

Bērni neuzsvēra diskriminācijas jautājumu. Tā vietā daudzi norādīja, ka pret viņiem izturējās taisnīgi un godbijīgi. Turklāt daudzi bērni aprakstīja, ka piedzi-vojuši "pozitīvu diskrimināciju" un ka pret viņiem attiecās labāk, tāpēc ka viņi bija bērni. Tomēr joma, kurā daudz plašāk tika ziņots par diskrimināciju, bija vecums. Bērni, kas sūdzējās par netaisnīgu attieksmi, pamatojoties uz vecumu, galvenokārt bija iesaistīti civilprocesā.

"Es aptvēru, ka pieaugot manām izvēlēm tika piešķirta mazliet lielāka nozīme, un tas man lika vilties, jo 5, 10 vai 15 gadus veca bērna izvēles ir tikpat svarīgas." (Francija, 17 gadus veca meitene (uzklausa 6–17 gadu vecumā), puse, neatbilstoša audzināšana)

Izšķirošs lūzuma punkts ir ap 14 gadu vecumu. Bērni, kas jaunāki par 14 gadiem, stāstīja, ka pret viņiem izturējās atšķirīgi viņu vecuma dēļ. Viņi uzskatīja, ka speciālisti viņus neuztvēra pietiekami nopietni un neņēma vērā viņu paziņojumus, viedokļus, vēlmes vai sajūtas. Viņi uzskatīja, ka pieaugušajiem tiesu sistēma ir labāk pieejama un ka viņi var brīvāk piedalīties tās procesos, jo labāk spēj izteikt savus viedokļus. Daži bērni to pamatoja, salīdzinot savu līdzdalību, esot jaunākiem, ar pieredzi pieaugot, secinādami, ka viņu līdzdalība uzlabojās pieaugot, jo viņi labāk spēja paust savas sajūtas un speciālisti viņos tad ieklausījās vairāk. Tomēr daudzi bērni, tostarp vecāki par 14 gadiem, sūdzējās, ka speciālisti vai nu izturējās pret viņiem kā pret pieaugušajiem, vai arī pārāk bērnišķīgi, neņemot vērā viņu brieduma pakāpi. Mazākā apjomā bērni stāstīja, ka ir diskriminēti, pamatojoties uz viņu sociālo izcelsmi, dzimumu, lomu tiesvedībā vai etnisko izcelsmi. Piemēram, romu bērni stāstīja par netaisnīgu attieksmi Spānijā un Bulgārijā, tāpat darīja krieviski runājošie bērni Igaunijā, kā arī mazākuma rasu vai etnisko grupu bērni Francijā.

Intervētājs: "Vai tur bija kāds, kas varēja runāt tavā valodā?"

Bērns: "Nē, nebija. Viņi bija bulgāri." (Bulgārija, 14 gadus vecs zēns, liecinieks, slepkavības lieta)

FRA 25. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jāpārlicinās, ka procesuālajās garantijās ietilpst nediskriminācijas pasākumi, un jānodrošina, ka pakalpojumi ir pielāgoti bērnu īpašajām vajadzībām un neaizsargātībai. Informācija jāsniedz bērniem saprotamā valodā, pielāgojot to, piemēram, viņu dzimtajai valodai vai valodas barjerām, ar ko saskaras bērni ar invaliditāti. Speciālistiem jāsaņem pietiekams atbalsts, norādījumi un apmācības, lai piemērotos bērnu atšķirīgajām vajadzībām, vai, ja tas nav iespējams, jānodod bērni specializētiem dienestiem.

FRA 26. atzinums

ES dalībvalstīm jāpievērš īpaša uzmanība tam, lai atvieglotu tiesu iestāžu pieejamību un nodrošinātu nepieciešamo juridisko palīdzību, juridisko pārstāvību un atbalstu bērniem īpaši neaizsargātā stāvoklī, ņemot vērā arī iespējamo vajadzību pēc mutiskās un rakstiskās tulkošanas vai tādas šķēršļu kā fiziski vai cita veida traucējumi. Jācenšas atvieglot tiesu iestāžu pieejamību bērniem neaizsargātā stāvoklī, piemēram, nabadzībā dzīvojošiem bērniem, romu bērniem un bēgļiem, patvēruma meklētājiem vai no ģimenes atšķirti mīgrantu bērniem, īpašu uzmanību arī pievēršot bērniem, kas cietuši no diskriminācijas, piemēram, naida noziegumos cietušajiem. Datus par tiesu iestāžu pieejamību bērniem vajadzētu darīt pieejamus visiem bērniem, sadalot pa vecuma grupām.

Bērna interešu ievērošanas princips

Gan ES Pamattiesību hartā, gan ES sekundārajos tiesību aktos bērna intereses ir atzītas kā galvenais apsvērums, un šī koncepcija ir nostiprināta lielākās daļas ES dalībvalstu normatīvajā regulējumā. Tomēr lielākā daļa respondentu dažādās valstīs to uztver kā sarežģītu un neskaidru terminu, kas lielā mērā pakļauts interpretācijai. Viņi arī atzīmē, ka viņiem nav līdzekļu, lai noteiktu, novērtētu un paziņotu, kā apmierināt interešu ievērošanu.

Šķita, ka iztaujātajiem bērniem ir grūtības izprast interešu ievērošanas koncepciju. Daži spēja to apspriest tikai pēc izskaidrošanas. Puse gan kriminālprocesā, gan civilprocesā iesaistīto bērnu norādīja, ka viņu intereses ir apmierinātas. Ar to viņi parasti

domāja, ka spriedums saskanēja ar viņu gaidām vai ka viņi uzskatīja tiesvedību par kopumā taisnīgu, skaidru un bērniem draudzīgu. Kriminālprocesā tas galvenokārt nozīmēja, ka atbildētājiem tika piespriests cietumsods, ka spriedumi nebija pārāk saudzīgi un ka bērniem nebija sajūtas, ka atbildētāja vai apsūdzētā bērna tiesībām būtu prioritāte pār viņu tiesībām. Civilprocesā starp elementiem, par kuriem bērni uzskatīja, ka tie nekalpo viņu interesēm, bija vecāku tiesību nozīme aizgādības lietās un sajūta, ka speciālisti nesadzird bērnu lietās, kas attiecās uz nodošanu audžuģimenē vai ieviešanu aprūpes iestādē. Bērni, kas iesaistīti lietās par bērnu nodošanu aprūpē, norādīja, ka iznākums bija viņu interesēs, ja viņi netika nošķirti no saviem vecākiem. Tomēr šajos gadījumos bērni arī atzina, ka, ja speciālisti paskaidro viņiem lēmumus un to, kāpēc tie atbilst viņu interesēm, bērnu izpratne var mainīties un viņi var piekrist, ka viņu intereses ir ievērotas.

Intervētājs: "Vai tiesas lēmums par to, kur tev jāpaliek, ar ko tev jādzīvo, tika pieņemts tavās interesēs?"

Bērns: "Jā, jo dažreiz ir tā, ka bērni vēlas atgriezties mājās, bet viņi nevar, jo viņu vecāki pārmērīgi lieto alkoholu, sit bērnus. Šajā gadījumā viņiem labāk ir palikt centrā, jo tur neviens nedzer un nesit viņus." (Polija, 11 gadus vecs zēns, lieta par ieviešanu aprūpes iestādē)

FRA 27. atzinums

Lai nodrošinātu bērna interešu ievērošanu, ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jāparedz tiesību aktos skaidri kritēriji bērnu interešu noteikšanai un novērtēšanai, ņemot vērā viņu uzskatus, identitāti, aizsardzību, drošību un jebkādas neaizsargātības stāvokļus. Interesu princips ir jāisteno plaši. Nosakot bērna intereses, jāiesaista daudzdisciplīnu process. Tiesību normām arī jānosaka, ka jāziņo, kā tiek novērtētas bērna intereses. Jāizstrādā noteikumi, vadlīnijas un protokoli novērtējuma veikšanai. Speciālistiem jānodrošina, ka bērni saprot interešu ievērošanas koncepciju, jo īpaši, paskaidrojot tiesvedības procesu un iznākumus.

Speciālistu apmācība

Nepieciešamība apmācīt amatpersonas, kas strādā ar cietušajiem vai potenciāliem cietušajiem, ir noteikta ES sekundārajās krimināltiesībās. Cietušo tiesību direktīva paplašina apmācību nepieciešamību uz dažādām praktizējošo speciālistu grupām, tostarp policijas darbiniekiem, juridiskajiem speciālistiem un cietušo atbalsta dienestiem – lai ļautu viņiem atpazīt cietušos un attiekties pret viņiem ar cieņu, profesionāli un nediskriminējoši.

Pētījums liecina, ka speciālistiem visās bērnu tiesu sistēmas jomās trūkst atbilstošas specializācijas un apmācības darbā ar bērniem. Viņi norāda, ka juridiskie speciālisti gūtu labumu no apmācības par saskarsmi ar bērniem, bet sociālā darba speciālisti – no apmācības par tiesību normām, kas attiecas uz bērniem. Speciālisti uzskata, ka apmācība ir ierobežoti pieejama un lielākoties pieejama brīvprātīgi. Turklāt laika ierobežojumi un resursu trūkums parasti traucē saskaņoti piedalīties apmācību programmās. Apmācībai paredzētais budžets ir samazināts, un daudzos gadījumos līdzdalība ir atkarīga no tā, vai tā ir bezmaksas.

Lai arī ir ieviesti citi aizsardzības pasākumi, specializācijas trūkums un to speciālistu apmācības trūkums, kas strādā ar bērniem, bieži vien izpaužas sliktā praksē un var radīt bērniem emocionālu un fizisku kaitējumu. Tas arī ietekmē, kā bērnu tiesības tiek ņemtas vērā visā tiesvedībā. Respondenti vērtē speciālistu izturēšanos pret bērniem daudz pozitīvāk, ja viņi ir piedalījušies mērķorientētā apmācībā. Piemēram, sociālā darba speciālisti atzina, ka Somijas policisti, kas piedalījušies obligātās bērnu uzklaušanās apmācībās, bija ļoti kompetenti bērnu iztaujāšanā. Speciālisti arī norādīja, ka apmācība var uzlabot viņu esošās prasmes un tehniku pārzināšanu. Līdzīgi arī bērni pozitīvāk novērtē speciālistus, kas piesaistāmi grupām, kuras saņem sistemātiskāku apmācību. Piemēram, bērni pozitīvāk vērtē sociālā darba speciālistus, kam biežāk ir atbilstoša profesionālā izglītība un pieredze, nekā juridiskos speciālistus, kam bieži vien trūkst pieredzes darbā ar bērniem.

Kopumā speciālistiem vajadzētu būt apmācītiem sajūst bērnu vajadzības, kā arī saprast viņu sajūtas un vēlmes. Speciālistiem vajadzētu dot iespēju un ļaut bērniem izdarīt apzinātu izvēli starp pieejamajām procesuālajām garantijām.

FRA 28. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka visi speciālisti, kas kontaktējas ar bērniem, saņem apmācību par bērnu tiesībām, bērnam draudzīgu verbālu un neverbālu komunikāciju un izteiksmes veidu, bērnu attīstību un krimināltiesību un civiltiesību normām, kas attiecas uz bērniem. Speciālistiem vajadzētu būt apmācītiem noteikt bērnu mainīgās vajadzības dažādās vecuma grupās, lai viņi tās varētu risināt un attiecīgi sazināties ar bērniem. Jāveicina tiesnešu un prokuroru vispārēja un specializēta apmācība. Apmācībai vajadzētu būt obligātai tiešā saskarsmē iesaistītiem speciālistiem, piemēram, policijas darbiniekiem un tiesas darbiniekiem. Vajadzētu izstrādāt noteiktus apmācību moduljus, orientējot tos uz dažādu speciālistu amatpienākumiem.

FRA 29. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka tikai apmācīti speciālisti veic bērnu uzklauššanu un ka apmācība par bērnu uzklauššanu speciālistiem ir obligāta un pastāvīga. Tajā ietilpst apmācības iespēju un bērnu uzklauššanā apmācītu speciālistu skaita palielināšana, kā arī specializētu, apmācītu speciālistu klātbūtnes palielināšana uzklauššanas laikā. Speciālisti, kas uzklauš bērņus, ir īpaši jāapmāca par atbilstošām iztaujāšanas tehnikām, par esošajām vadlīnijām bērnu uzklauššanas jomā un par attiecīgo juridisko pamatu.

FRA 30. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka visi speciālisti, kas kontaktējas ar bērņiem, ir apmācīti atbilstoši informēt bērņus gan par saturu, gan formātu, lai paskaidrotu visus tiesvedības elementus bērņam draudzīgā veidā, un pārbaudīt bērņu izpratni. Tam vajadzētu arī nodrošināt, ka bērņi pieņem pārdomātus lēmumus par savu iesaistīšanos tiesvedībā.

FRA 31. atzinums

ES dalībvalstīm jānodrošina, ka apmācība tiek organizēta valsts līmenī, lai visiem speciālistiem nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas piedalīties un tādējādi palīdzētu izvairīties no nevienlīdzīgas attieksmes pret bērņiem, pamatojoties uz viņu dzīvesvietu. Apmācību vajadzētu papildināt ar uzraudzību un daudzdisciplīnu prakses apmaiņu starp speciālistiem. Tam vajadzētu būt cieši saistītam ar ES stimulu sniegšanu dalībvalstīm speciālistu apmācības jomā un daudzsološas prakses apmaiņas veicināšanu dalībvalstīs un to starpā, kā arī ES apmācību moduļu izstrādi.

Daudzdisciplīnu sadarbība

Speciālisti norāda — lai nodrošinātu bērņiem draudzīgu tiesu sistēmu, dažādiem iesaistītiem speciālistiem ir ļoti svarīgi saskaņot savas darbības un sadarboties visos tiesvedības posmos. Kad speciālisti sadarbojas kādā lietā, viņi novērtē bērņus kā labāk sagatavotus, informētus un atbalstītus, tādējādi tiek

veicināta bērņu līdzdalība un labāk nodrošināta viņu aizsardzība.

Respondenti uzskata, ka trūkst saskaņošanas mehānismu starp speciālistiem. Tā rezultātā tiek novilcināta tiesvedība un netiek saskaņotas prakses. Vispārīgi tiek uzskatīts, ka darbības procedūru pilnveidošana varētu uzlabot saskaņošanu. Šajā saistībā speciālisti pozitīvi novērtē tādu praksi kā aizbildņu tandēma izmantošana Somijā un Apvienotajā Karalistē, specializētas daudzdisciplīnu medicīnas nodaļas Horvātijā, Francijā un Spānijā un formāli daudzdisciplīnu sadarbības modeļi, piemēram, Minhenes modelis Vācijā.

Bērņu atbildes apstiprina speciālistu ieteikumus par saskaņošanas veicināšanu, lai samazinātu iespējamo negatīvo iedarbību uz bērņiem, piemēram, uzklauššanas atkārtošānu un procesuālo garantiju un informācijas trūkumu.

FRA 32. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka speciālistu asociācijas un citi iesaistītie dalībnieki veicina institucionālo sadarbību un daudzdisciplīnu pieeju. Vajadzētu veicināt arī standarta darbības procedūras starp speciālistiem, lai veicinātu sadarbību.

Resursu pieejamība

Speciālisti atkārtoti norādīja, ka piešķirtie cilvēkresursi un finanšu resursi nav pietiekami. Tiesniešiem un sociālā darba speciālistiem ir lielas darba slodzes, un viņi nav pietiekami nodrošināti ar darbaspēku. Piešķirtie resursi neatbilst lietu skaitam vai tiesvedībā iesaistīto bērņu vajadzībām. Pat valstīs, kuru valsts tiesiskais regulējums tiek uzskatīts par spēcīgu, taupības pasākumi tiek uzskatīti par iespējamu apdraudējumu to īstenošanai vai pasākumiem, kas ir esošās labās prakses pamatā. Atbilstošu resursu nepieciešamību — un to trūkumu — pasvītro mazais to bērņu skaits, kas norāda, ka ir saņēmuši bērņiem piemērotus informācijas materiālus vai ir uzklaušīti bērņiem piemērotās uzklauššanas vietās. Nevajadzētu nepietiekami novērtēt bērņa vajadzībām atbilstošas speciālistu izturēšanās nozīmīgumu, lai nodrošinātu bērņiem draudzīgu tiesvedību.

FRA 33. atzinums

ES dalībvalstīm un attiecīgā gadījumā ES jānodrošina, ka ir pieejami atbilstoši resursi, lai apmierinātu bērnu vajadzības visa veida tiesvedībā gan attiecībā uz saturu, gan laiku. Jāpiešķir atbilstoši cilvēkresursi un finanšu resursi, lai iztaujāšanas vietas aprīkotu ar funkcionējošu ierakstu tehnoloģiju un lai izstrādātu un izplatītu protokolus un vadlīnijas, kā arī bērniem piemērotus informācijas materiālus. Saistītās izmaksas var samazināt, veicot izstrādāto materiālu reģionālu apmaiņu vai dažādiem dalībniekiem daudzkārt izmantojot uzklaušanās vietas. Vajadzētu paredzēt papildu finanšu resursus, lai darītu pieejamus atbalsta pakalpojumus un sekmētu gan apmācību ar daudzdisciplīnu pieeju, gan speciālistu darba saskaņošanu.

Ik gadu visā Eiropas Savienībā (ES) tiesvedībā piedalās apmēram 2,5 miljoni bērnu, ko skar vecāku šķiršanās vai kas ir noziegumos cietušie vai noziegumu liecinieki. Lai gan efektīva līdzdalība šādā tiesvedībā ir ļoti svarīga, lai uzlabotu tiesu sistēmas darbību, attieksme pret bērniem tiesu sistēmās joprojām rada bažas. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (FRA) pētīja, kādā apjomā praksē tiek īstenotas bērnu tiesības tikt uzklausi, informēti, aizsargāti un nediskriminēti. Tajā ietilpa apjomīgas intervijas gan ar speciālistiem, gan ar tiesvedībā iesaistītajiem bērniem. Pirmajā ziņojumā sniegti speciālistu viedokļi. Šis ziņojums koncentrējas uz bērnu viedokļiem, ieskicējot viņu uzskatus par faktoriem, kas kavē viņu pilnu līdzdalību, un par centieniem, kas var palīdzēt pārvarēt šādus šķēršļus. Līdzīgi kā pirmajā ziņojumā FRA uzsver, ka vēl daudz jāpaveic, lai padarītu tiesu sistēmu visā ES patiesi draudzīgu bērniem.

Papildu informācija

Pilnu ziņojumu *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States* skatīt šeit: <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-childrens-view>

Citas saistītas FRA publikācijas:

- FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luksemburga, Publikāciju birojs, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens>, un tā kopsavilkums, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-summary> (pieejams 24 valodās)
- FRA un Eiropas Cilvēktiesību tiesa (2016), *Handbook on European law relating to the rights of the child* (Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā), Luksemburga, Publikāciju birojs, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/handbook-european-law-child-rights> (pieejama 22 valodās)
- FRA (2015), *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims* (Noziegumos cietušie ES: cietušo atbalsta apmērs un veids), Luksemburga, Publikāciju birojs, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/victims-crime-eu-extent-and-nature-support-victims>
- FRA (2015), *Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU* (Vardarbība pret bērniem ar invaliditāti: likumdošana, politika un programmas Eiropas Savienībā), Luksemburga, Publikāciju birojs, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/children-disabilities-violence>, un tā kopsavilkums, <http://fra.europa.eu/en/violence-children-disabilities-eu-summary> (pieejams 24 valodās)
- FRA (2014), *Guardianship for children deprived of parental care – A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking* (Bez vecāku gādības palikušu bērnu aizbildnība. Rokasgrāmata par aizbildnības sistēmu stiprināšanu nolūkā nodrošināt cilvēku tirdzniecībā cietušu bērnu īpašās vajadzības), Luksemburga, Publikāciju birojs, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/guardianship-children-deprived-parental-care-handbook-reinforce-guardianship> (pieejams 23 valodās)
- FRA (2013), *Child rights indicators in the field of family justice*, informatīvs dokuments, <http://fra.europa.eu/sites/default/files/child-friendly-justice-indicators-v1-o.pdf>

Pārskatu par FRA darbībām bērnu tiesību jomā skatīt šeit: <http://fra.europa.eu/en/theme/rights-child>

Publikāciju birojs

© Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, 2017
Ilustrācijas: © FRA

Print: ISBN 978-92-9491-465-1, doi:10.2811/44948
PDF: ISBN 978-92-9491-491-0, doi:10.2811/842496

FRA — EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU AĢENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vienna – Austria
Tālrunis: +43 158030-0, fakss: +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency